

„Az Emberfia“ az arám nyelv szempontjából.

A theologusok egy csoportja nyelvi szempontból igyekezik az „Emberfia“ kérdést megfejteni, mely több más fontos kérdéssel van összeköttetésben.

A legkomplikáltabb kérdések egyike Jézus tanítói működésének keretén belül, a csak általános hely és idő utalások miatt, az események időrendjének, egymás utánjának megállapítása. Ezzel összefüggő másik fontos kérdés: Jézus messiási öntudatának fejlődése. Jézus életében forduló pontnak, illetve döntő fontosságú eseménynek tekintik Péter vallomás tételét, messiási proklamációját a Philippi-Cásareaba vezető uton. (Mt. 16₁₃₋₂₀; Mk. 8₂₇₋₃₀; Lk. 9₁₈₋₂₁). Ha tehát „az Emberfia“ kifejezés világos és nyilvános messiási jelzése s címe Jézusnak, akkor azok az események, melyekben „az Emberfia“ kifejezés Péter messiási proklamációja előtt fordul elő, nem inkább a proklamáció után találják meg legmegfelelőbb helyüket? Vagy Jézus „az Emberfia“ kifejezéssel nem inkább el-takarni, mint fölfedni igyekezik messiási voltát? Vagy egyáltalán megvolt-e Jézusnak messiási öntudata, amidőn az evangéliumokból látjuk, hogy mindenkor nagy elő szeretettel nevezte magát: „az Emberfiá“-nak? Az *analytica*, vagy *asyntheticai* módszer feladata-e megállapítani az „Emberfia“ kifejezés igazi értelmét s jelentését? Avagy egyáltalán nyelvi szempontból nevezhette-e magát Jézus „az Emberfiá“-nak s e kifejezés messiási, Jézusra vonatkozó jelentése és értelme nem inkább a keresztyén apokalyptica terméke-e az őskeresztyén egyházban?

Azon elkedvetlenítő, meddő tárgyalások után, hogy vajjon Jézus a szóban forgó kifejezéssel *emphaticus* „magas“, vagy *emphaticus* „alacsony“ értelemben akarta-e magát mint „ember“-t jelezni, a theologusok ama csoportja a fent említett kérdések szempontjából is kívánatosnak tartotta „az Emberfia“ kérdésének az arám nyelv szempontjából való megvizsgálását s ezzel mintegy kulccsal a probléma megoldását.

Az arám kérdés természetesen nem új keletű „az Emberfia“ kérdésénél. Mayer A. „*Jesu Muttersprache*“ 1896. 140 oldal, az idevonatkozó régebbi kísérletekről részletesen értesít. (Genebrard aix-i érsek † 1597. s e holland theologusok: Uloth, Lagarde Eerdmans). A legerélyesebben azonban Lietzmann H. „*Der Menschensohn* 1896.“ vette a kérdést tárgyalás alá. Aztán Wellhausen (Isr. u. jüd. Geschichte 3. Ausg. 1897; Skitzen und Vorarbeiten

VI. 1899.); Schmidt N. (Was בר נשׂא a messianic title? 1896); Dalman (Die Worte Jesu 1898. I.) után Fiebig P. (Der Menschensohn 1901.) a legszélesebb alpra fekteti arám vizsgálódásait.

Bennünket a fenti szélesebb körben mozgó kérdésektől eltekintve „az Emberfia“ kifejezés vizsgálatánál az arám tekintetbe vételére azon tagadhatatlan tény indít, hogy Jézus arámul beszélt. Az evangéliumokban fentmaradt arám szavai igazolják, hogy Jézus ezen nyelvet használta, ami viszont azt bizonyítja, hogy a nép is arám nyelven beszélt.

E körülmény azonban távolról sem zárja ki azt, hogy a görög nyelv elterjedtségénél fogva Jézus idejében az evangéliumok, közelebről Máté ev. a jelenlegi alakjukban eredetileg görögül irattattak s görög nyelvű forrást használhattak, ámde számolnunk kell ezek mellett szóbeli arám nyelvű *elbeszélés-typussal* is, s azzal, hogy Jézus arám nyelvű beszédeit ugyanazon nyelven föl is jegyezheték tanítványai s a görögre át fordítás, elsőben szóbelileg, csakhamar meg is kezdődött. (Az arám ősvangélium bizonyosságairól lásd: Dalman „Die Worte Jesu I. 1898“. 45 s kk. lapján).

Ha azonban Jézus arámul beszélt, önként következik, hogy az általa előszeretettel használt „Emberfia“ kifejezést is arámul ejtette ki. S ha tekintetbe vesszük azon körülményt is, hogy Dániel könyvének 7-ik része, melynek 13-ik versével kapcsolatba kell hoznunk az evangéliumok „Emberfia“ kifejezését, jelenlegi alakjában szintén arám nyelven irattatott, indokoltnak kell találnunk a kérdés fejtegetésénél az arám figyelembe vételét.

Az evangéliumok ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου görög alakjának megfelelő arám kifejezést kell tehát rekonstruálnunk. Ez arám kifejezés alakjának s értelmének megállapítása végett Fiebig még Dalmannál is sokkalta több zsidós-arám irodalmi nyelvemléket vizsgált át „Der Menschensohn 1901“ cz. munkájának 8—53 lapjain, amely nyelvemlékekből közli azon helyeket, melyek közelebről e kérdésre vonatkoznak.

Tizenhárom ilyen irodalmi emléket vizsgált át Fiebig: 1. a bibliai arámot, 2. Onkelos-targumot, 3. a Samariait, 4. a próféták targumát, 5. az arám feliratokat, 6. The Sword of Moses töredéket, 7. a jeruzsalemi talmudot, 8. a midras irodalmat, 9. a Bablit (babyloniai talmudot), 10. a keresztyén-palásztinaiat, 11. a syrt, 12. a jeruzsalemi targumokat, 13. a hagiographák targumait.

A Fiebig által ezen okmányokból közölt kivonatok köze általunk legmegközelíthetőbb a bibliai arám s a mint Fiebig összefoglaló eredményét olvashatjuk az 54—60 lapokon, azt, igaz, hogy a legszűkebb keretek közt, megvizsgálhatjuk a bibliai arám mellett is. Ehhez mint analogiát hozzá vesszük még a bibliai hébert is.

Fiebig azt állítja ugyan hogy a héber, és pedig úgy a misna, mint a jeruzsalemi targum s a midras nyelvhasználata és az arám nyelvhasználata között különbség van, tehát a héber az arám nyelvhasználatra nézve irányadó nem lehet.

Azonban a héber többes számu kifejezésre: böné ádám, elis-meri, hogy ennek jelentése = emberek. De akkor az egyes számra is el kell fogadnunk, hogy: ben ádám = ember, mégha az egyszerű alak: ádám is előfordul. (7-ik lap). Ugy szintén nem lehet Fiebignek Dalman azon megállapítása ellen sem kifogása, hogy költőileg: ben ádám = az, vagy egy ember. A minthogy „az Emberfia“ kifejezés is költői apokalypticus kifejezés s általában a sémi, nemcsak az irodalmi, hanem a népies nyelv is, nagyon szereti a költői képes kifejezéseket.

Az ellen sem lehet szava Fiebignek, hogy a bibliai héberben is e két kifejezést: az ember és az emberfia synonym értelemben használják az írók, hogy tehát alakilag különböző, de ugyanazon fogalmat kifejező szavak ezek s ez utóbbi költői körül írása annak. Pl. Num. 23,¹⁹: nem ember az Isten, hogy hazudjék, és nem embernek fia, hogy megváltozzék. Ézs. 51¹²: ki vagy te, hogy félsz halandó embertől? ember fiától, aki olyan lesz, mint a fű? Vagy az általánosan ösmert helyen, Zsolt 8,⁵: kicsoda az ember, hogy megemlékezel róla és az embernek fia, hogy gondod van reá?

S ha megemlítjük még azt, hogy a LXX. Ézs. 56₂-ben a „ben Ádám“-ot az egyszerű ἀνθρώπος szóval adja vissza, épen Fiebig vizsgálatai alapján mondhatjuk, hogy bibliai héber, mint analogia, alkalmazható az arám mellett „az Emberfia“ kérdésénél. Fiebig ugyanis a görög ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου kifejezést állandóan idézőjel közt „der Mensch“ szóval fordítja.

Valamiképen azonban kifejezésre kellett juttatni az eredeti fogalom érintetlen hagyása mellett, hogy nem egyszerű, hanem compositum szóalakról van szó. Épen azért tartom helyesnek Dalman „das Menschenkind“ vagy „der Menschensohn“ fordítását, vagy magyarul „az Emberfia“ szóval való visszaadását a compositum arám barenásá-nak.

Tulhajtottnak kell ellenben tartanom Fiebigen kívül Meyer, Wellhausen, Lietzmann eljárását, amidőn a compositum alakot tekintettel ennek „az ember“ jelentésére s értelmére, alakilag is az egyszerű „az ember“ szóval adják vissza, holott a compositum „das Menschenkind“ vagy „der Menschensohn“, vagy a magyar „az Emberfia“ ugyanazon fogalmat fejezi ki, mint az egyszerű „der Mensch“ vagy „az ember“ kifejezés, mely utóbbinak körül írásként tekinthető amaz előbbi, aminthogy a héber a „parallelismus membrorum“ folyamányaként áll a fent idézett szentirati helyeken az ösmertt „ben ádám“ az egyszerű „ádám“ szó mellett.

Ezen héber analogia után lássuk közelebből az arámot. A ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου kifejezés összetett alak s mindkét tagjában deserminált. Következésképen az arámban is hasonló alaknak kell megfelelnie. S ezen alak nem lehet más, mint: barenásá, melynek indeterminált alakja: barenás Dan 7. 13-ban fordul elő. A Pesittában בְּרֵה דְבַרְנִישָׁא az Evang. hierosolynitanumban pedig בְּרֵה דְבַרְנִישָׁא fordul elő ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου fordításaként, melyeknek már erőltetett-

ségéből világosan kitűnik, hogy a görög alak az arám compositum alak szószerint is hű fordításából magyarázható meg.

Mint a héber, úgy az arám is csak az „enás” szót determinálja s nem egyszersmind a „bar” szót is. (A pluraris alakra példa Dan 2, 38 és 5, 21). Az enásá szó determinációja kiterjedhet aztán a „bar” szóra is, a mikor az érzelem ez: az ember. Van azonban arra is eset, s ezt bizonyítják a samiriai, ó syr targum s a talmud jeruschalm 2-ik századból eredő helyei, hogy az összefüggés szerint az „enásá” determinatioja nem terjed ki a „bar” szóra, amikor az értelem ez: egy ember. Sőt tovább menve a „bar” szó jelentősége teljesen is elvész s a nyelvkutatók vizsgálataik eredményeként azt a tényt állapítják meg, hogy a fiúság fogalma nem jut kifejezésre a „barenásá” arám szóban, mely tényt a bibliai arám is igazolja s Dan. 7, 13-t Kautsch is így adja vissza az ó-szöv. biblia fordításában: „da kam einer, der *einem Menschen* glich, mit den Wolken des Himmels, heran.

A fentiek alapján úgy vélem tehát, hogy a héber ben ádám s az arám barenásá közt úgy alakilag, mint fogalmilag meg van az analogia.

Mit is jelentene a *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου* görög kifejezés szószerint fordítva? Az embernek a fia? kié? Józsefé, Máriáé? Amint a 2-ik századtól kezdve a görög és latin egyházi atyák értelmezték? Vagy épen Ádám fia? mert a szülők ösatyja a gyermeknek is ösatyja?

Azok az apokalypticus- eschatologicus praedicatumok, azok főnség nyilatkozatok (Mt. 10₂₃; 16₂₇₋₂₈; Mk 8₃₃; Lk 9₂₆; Mt 25_{28, 31}; Lk. 21₃₆; 12₈; Mk. 2_{10, 27-28}) mutatják, hogy a magyarban is nehézkes „az embernek a fia” kifejezéssel kapcsolatban más gondolatkörre, más képzetekre utalnak, mint e kifejezés azoktól elszakítva, önmagában véve, Mária. vagy József fia értelemben, utalva Jézus emberi származására.

Ugyanezt állithatjuk, ha e kifejezést Jézusszenvedés- nyilatkozatai megvilágításában vesszük figyelőre. Mk. 8₃₁; 9_{9, 31}; 10₃₃ s a paralelelek.)

De térjünk vissza a „berenásá” jelentéséhez.

Dalman azt állítja, hogy az „ember” kifejezésére a régebb zsidó — paläsztinai arám „enásá”-t használt. A keresztyén korszakban aztán az ó-test. költői kifejezésének utánzásául a kelet syr nyelvből vették át a „barenásá” kifejezést. Wellhausen s Lietzmann úgy vélekednek, hogy az arámban minden időben „barenása” szolgált „az ember” kifejezésére; míg Fiebig példákkal igazolja, hogy minden időben az „enásá” s „barenásá” egymás mellett váltakozva fordultak elő „az ember” kifejezésére. A bibliai arám úgy az „enás” (4₁₁; Dan. 3₁₀; 7⁴) „enásá” (Don. 2₄₃, 7₈, 4₂₂), mint „barenás” alakot feltünteti, valamint a plurilis „böné enásá” alakot is. (Dán. 2₃₈; 5₂₁).

Ha azonban mindkét alak azt jelenti, hogy: (az) ember, vagy ha épen csakis „barenásá” alak fordul elő „az ember,”

kifejezésére, akkor mi szolgálhatott a $\delta \nu\delta\varsigma \tau\omicron\upsilon \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\upsilon$ arám alapjául? Az új szövetség ev.-i irataiban gyakran fordul elő egy-más mellett közvetlenül az $\acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ és $\delta \nu\delta\varsigma \tau\omicron\upsilon \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\upsilon$ kifejezés. (Mt, 11₁₉; Mk. 2₂₇₋₂₈.)

Említettük, hogy a syr fordítás „böréh dnasa“ a jeruzsálemi evangelium fordítás pedig: „böréh dőbarnásá“ kifejezéssel fordítja a $\delta \nu\delta\varsigma \tau\omicron\upsilon \acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\upsilon$ alakot.

Ezékielnél kétféle alak fordul elő: „az ember“ és az ő prófétai jelzése: „emberfia“. Resch és Hilgenfeld az arámban is a megkülönböztetés ily lehetőségére gondolnak. (Weiss Joh. Gottesreich 164 kk. l.) úgy gondolja, hogy a midőn Jézus önmagáról, mint az emberfiáról beszélt, valamiképen megjelölte, kiemelte a kifejezést, mint pl. Enóknál: ez az emberfia, az az emberfia stb. Az 1892-ben a sinai hegyen fölfedezett syr fordítás pl. Mk. 8₂₇₋₇ és paralleleit így fordítja: „mit mondanak rólam az emberek, nevezetesen kicsoda ez az emberfia?“

A rationalista Paulus szerint pedig Jézus magára mutatott volna, mikor magát, „az emberfiának“ nevezte. Weiss Ján. hivatkozik Jensen P. azon nézetére, lehető az a föltevés, hogy Jézus arám nyelvű beszédeiben az emberfia kifejezést a szent könyvek „ben há ádáam“ alakjával adta vissza, vagy pedig épen a görög fordítás alapjául szolgáló irat héberül volt írva. (Resch Th. R. Sch. I. 291). Fiebig szóbanforgó munkájában a 20, 23-ik lapon említi az enos, a 91 s 124 lapokra a gabra szót is. Schmiedel P. (Prof. M. Heft. 5 Jahrg. 9. füzet, 348—349 lapok) megemlíti, hogy „az ember“ és „az emberfia“ között levő különbséget talán a gabra „barenásá“ szókkal adták vissza.

A nyelvkutatások tehát e tekintetben még nem nyilatkoztak határozottan.

A magam igénytelen nézete szerint úgy gondolkozom, hogy „az emberfia“ fogalom kifejezésére más szó nem állott rendelkezésre az arámban, mint a „barenásá“. De más kifejezésre nem is volt szükség. Maga Lietzmann elismeri (Menschensohn 40. lap), hogy Dán. 7₁₃ csakhamar tagadhatatlanul messiási értelmezést nyert, úgy, hogy az ég felhőiben előjövő „barenás“-ban a Messiást látták. Az evangeliumokon kívül Enók könyve igazolja, hogy az a kifejezés nemcsak messiási értelemben, hanem messiási czímként használtatott a zsidó apokalypticában. (Baldensperger: Das Selbstbew. des 90-ik lap. Fiebig: Der Menschensohn 80 kk. lap.) Jézus ideje körül egy a zsidó, mint a ker. irodalom a Messiás jelzésére, sőt a Messiás czíméül használta a barenásá szót. Ily értelemben használta azt Jézus is.

Sőt Wellhausen is megengedi (214 kk lapot), hogy némely helyeken az arámban a barenásá szó a Messiást jelentette. Ha tehát Wellhausen nyelvileg megengedhetőnek tartja ezt, mi alapja nála azon állításnak, hogy Jézus azt messiási czímül nem használhatta? Ha nyelvi ok nincs, úgy az ok csakis a messiási gon-

dolat hiánya lehet Jézusnál. Ezen következménynek azonban Wellhausen kifejezést nem ad.

Az egyszerű ἀνθρώπος alapjául szolgálhattak aztán az: enás, enásá, enós, gabra szavak stb.

A görög ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου tehát a compositum arám alak szószerinti hü fordítása akar lenni. Fentebb azonban azt mondtuk már Dán 7. 13-ra vonatkozólag is, hogy a „bar“ szó a compositumban elvesztette jelentőségét, a fiúság fogalma abban kifejezésre nem jut, tehát a compositum „barenásá“ alakot is tulajdonképpen ὁ ἀνθρώπου egyszerű alakkal kellett volna visszaadni, annyival inkább, mert ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου kifejezés téves értelmezésnek szolgálhatott alapul, amennyiben egy görög abból a fiúság fogalmat is kiolvashatta, holott tulajdonképpen a dánieli messiási ember alakról van szó.

A németben a Dalman-féle fordítást helyeseltük fentebb, a „das Menschenkind,“ vagy „der Menschensohn“ alakot, a magyarban pedig a lapos s nehézkes „az embernek a fia“ helyett „az emberfia“ kifejezést, mert ezekben az eredeti szó compositum alakja is kellő kifejezésre jut, amely összevont alak kifejezésére azonban a görög nyelv nem alkalmas. Bizonyára ezen körülmény magyarázza meg a ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου kifejezés alkalmazását.

Ez előre bocsátott fejtegetésből önként kiviláglik az is, hogy a „beranásá“ arám szónak kettős értelme volt: a dánieli messiási ember és az egyszerű: ember.

Midőn tehát Jézus arámul beszélt, megvolt a lehetősége annak hogy hallgatói nem helyesen értették meg őt. Messiási címet értettek akkor is, amikor Jézus a „barenásá“ szóval csak az általános „ember“ fogalmát akarta kifejezésre juttatni.

Az „Emberfia“ kérdést nyelvi szempontból kezelő theologusok Meyer, Wellhausen, Lietzmann meg is kísérelte, hogy az „Emberfia“ helyeken mindenütt „az ember“ kifejezést alkalmazzák abból a föltevésből indulva ki, hogy az evangelisták félreértették Jézust s a „barenásá“ szót reá vonatkoztatták.

Az apokalypticus- eschatologicus helyeken a helyettesítés természetesen nem sikerül s ezeket a helyeket tehát a későbbi interpolációknak tartják.

Az evangéliumok azonban történeti okmányok lévén, ily erőszakos törlést meg nem engednek, hiszen „az Emberfia“ messiási kifejezés az evangéliumi irodalmon kívül is előfordul s oly sok interpolációt épen Jézus legfontosabb nyilatkozatinál el sem tudunk képzelni. Az eschatologicus nyilatkozatoknál tehát kijelenthetjük, hogy a nyelvi theologusok nézete teljesen meghiusult.

A nem apokalypticus- eschatologicus nyilatkozatoknál látszólag van némi alapjuk Lietzmann és társainak. Meg kell tehát vizsgálnunk azon helyeket, hogy „az Emberfia“ kifejezést szükségképpen „az ember“ szóval kell-e helyettesítenünk, vagy egyáltalán lehetséges-e a helyettesítés?

Ezen evangéliumi helyek a következők:

I. Mt. 12₃₁₋₃₂ = Mk 3₂₈ = Lk. 12₁₀.

Induljunk ki ez utóbbi helyről, mert „az Emberfia“ káromlása (ἐρεῖν vagy εἰπεῖν λόγον s a βλασφημεῖν kifejezések egy jelentésűeknek vétetvén) a legegyszerűbb alakban itt jut kifejezésre. Mk.-nál kifejezetten nem fordul elő „az Emberfia“ káromlása, hanem implicite beleértendő a 22, 23 versek alapján e kifejezésekben: minden bűn megbocsáttatik, a káromlások is mind... Csak a Szent Lélek ellen való káromlást veszi ki. Mk. „az Emberfia“ kifejezés helyett ekként ír: minden bűn megbocsáttatik „az emberek fiainak.“ Tehát épen úgy, mint Mt 12₃₁, ahol „az emberek fiai“ kifejezés helyett „embereknek“ fordul elő; míg Lk. 12₁₀-nek Mt 12₃₂ felel meg, mely szintén kifejezetten említi „az Emberfia“ káromlását.

E körülmény indította Lietzmann az azon feltevés hangoztatására, hogy Mt.-nál Jézus egy ugyanazon nyilatkozatának kétféle variánsu recensiója maradt fenn; egyik a Mk, a másik a Lk.-féle s ezt a kétféle variánst helyezte volna egymás mellé.

Látszólag igazat kell adnunk Lietzmannak, de hogy szükségképpen így van-e a dolog épen tárgyi okokból kiindulva, az alábbiakból kitűnik.

„Az Emberfia“ helyett az általános „ember“ fogalmát használva Lk. 12₁₀ így hangzanék: ha valaki valamit mond „az ember“ ellen, azaz ha egyik „barenásá“ valamit mond a másik „barenásá“ ellen, megbocsáttatik neki, de annak aki a Szent Lélek ellen szól káromlást, meg nem bocsáttatik.

Ezen felfogás támogatására hozzák föl Mk. 3₂₈-t és Mt. 12₃₁-t, mely helyeken szintén „az emberek fiainak“, illetve „az embereknek“ kifejezések állanak.

Hogyan állott elő a fordítási vagy értelmezési hiba?

Meyer szerint a félreértett arám kifejezés ez volt: לבר נשא. Az egyik recensio szerint a singularis plurálissal adatott vissza kollektív értelemben: τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων (Mk. 3₂₈), illetve τοῖς ἀνθρώποις (Mt. 12₃₁) s az ἀφεθήσεται: igével hozatott vonatkozásba.

A másik recensio szerint pedig a fenti arám kifejezés a βλασφημεῖν igéhez vonatott s κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου-val fordítottatott. Az átalakítás tehát I Sam 2₂₅ alapján, illetve analogiájára történt volna. אִישׁ לְאִישׁ. Az ל praepositio mindkét fóditást megengedi, úgy a datív, mint az acc-t. E felől tehát szükségtelen Lietzmannak Meyerrel szemben kétféle arám alakot fölvenni.

Indokoltabb már Lietzmann azon megjegyzése, hogy a singularis: לבר נשא, ha még oly kollektív értelemben vétetik is, a fordító által csakis singularissal volt visszaadható a görögben, tehát Mk. 3₂₈ és Mt. 12₃₁-ben eredetileg ez arám kifejezés állhatott: לְבָנֵי נְשָׂא, tehát pluralis alak; míg Lk. 12₁₀ s Mt. 12₃₂-ben: צֶלְ בְּרַ נְשָׂ volt, mert ugymond a βλασφημεῖν igének megfelelő arám szó csakis לְ praepositioval és nem ל-el construálandó.

Hivatkozik továbbá Lietzmann arra is, hogy az a relatio, melyben Mk. 3₃₈ és Mt. 12₄₁ „embereknek“ kifejezést olvasnak, teljesen megfelel az összefüggésnek; míg Lk. 12₁₀ nem az eredeti összefüggésben áll, mert Lk. 11₂₀-tól elszakítva áll itt, tehát más összefüggésben. Lk. 11₂₀ szól ugyanis arról, hogy Jézus az ördögüzést a Szent Lélek ereje által eszközli.

Oort is (De uitdr. δ $\nu\acute{\iota}\delta\varsigma$ τ $\acute{\alpha}\nu\theta\eta$ in het nienw. Test 82—84 lapok, v. össze 50—53 lapok) elnézésből származott hibának tartja „az Emberfia“ kifejezést, illetve az ő káromlását. A leíró a második mondattagba vonta a Mk.-nál lévő $\tau\omicron\upsilon\varsigma$ $\nu\acute{\iota}\delta\varsigma$ $\tau\omicron\upsilon\theta$ $\acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\upsilon}\pi\omicron\upsilon\upsilon$ kifejezést s utódja már a Szent Lélektől megkülönböztetett személynek vette s a káromlás egyik tárgyának s egyesbe fordította a $\kappa\alpha\tau\grave{\alpha}$ praep.-val kombinálta, mert az isteni kijelentés legfelsőbb formájának a Szent Lelket tartotta. Ez oknál fogva Albers is montanista betoldásnak tartja az eredeti összefüggéséből kiszakított Lk. 12₁₀-t, mert a montanismus helyezte a Szent Lelket Jézus fölébe s Jézus sohasem mondta volna azt, hogy az ő személyének káromlása megbocsátható volna.

A tévedés nyelvi lehetősége, a félreértés eshetősége a fentiekben adva van s többé-kevésbé mesterkéltten megmagyarázva.

Azonban tárgyilag így van-e a dolog?

Igaz, hogy Lk. 12₁₂ ki van szakasztva azon relatióból, melyben az Mt.-nál és Mk.-nál áll s Lk. 11₁₆ azon keret, mely Mb.-nál és Mk.-nál feltalálható, hogy t. i. a pharisäusok Belzebuában való szövetséggel vádolják Jézust. Azonban kinek káromlása ez, ha nem Jézusnak s abban az összefüggésben is, melyben Lk. 12₁₂ áll, kiről van szó, ha nem Jézusról?

Aztán feltehetjük-e az evangélistákról, hogy tudatosan állítottak volna olyat, mert hiszen öntudatlan tévedésről ily fontos tény hangoztatásánál csak nem lehet szó, a mit Jézus soha nem állított volna önmagáról, illetve ha nem maga Jézus hangozta volna, hogy az ő káromlása is megbocsátható bűn addig a fokig, míg az a Szent Lélek ellen való bűn alakját nem ölti fel?

Állíthatk-e az evangélisták, Jézus feltétlen tisztelői, olyat, hogy a Jézus káromlása megbocsátható, amikor már ez a nyilatkozat is bűn lett volna tőlük.

Fiebig a téves értelmezés lehetőségét hiszi, mi a fentiek alapján ezt is kizártnak tartjuk s így az arám barenása csakis Jézusra vonatkozik s Lietzmann is kénytelen bevallani, hogy az összefüggés szerint a görög szövegben csakis Jézus érthető s értendő.

Mt. 12₃₂ tehát úgy tekinthető, mint nyomatékos kiemelése azon gondolatnak, mely már az előző 31-ik versben implicite bent foglaltatik, de nem elég kifejezetten és világosan. Ez eljárásra vonatkozólag v. össze Mt. 13₃₂-t.

Megjegyezni kívánjuk, hogy Jézus azon nyilatkozatában, melyben az ellene való káromlás megbocsáthatóságáról szól, jellemképének, öntudatának egyik fontos vonását fedezhetjük föl. (Mk. 10₁₇; Mt. 19₁₈ kk.; Mt. 13₅₈; Mk. 6₅.)

II. Mk. 2₁₀ = Mt. 9₆ = Lk. 5₂₄. Hangzanék ekként: hogy pedig megtudjátok, hogy „az embernek“ (az emberfia helyett) van hatalma a földön bűnöket megbocsátani... Meyer A. Jób 16₂₁ analogiája alapján fordít így: hogy (én, tehát) egy ember... (97-ik lap) hatalommal bír stb. Vagy a 94-ik lapon: hogy egy ember (is) hatalommal bír... Lietzmann (89 lap) így gondolkodik: Mk. 2₇ és Lk. 5₆, szerint a pharisäusok azt mondták: ki bocsáthatja meg a bűnöket, mint egyedül Isten? Erre válaszol nekik Jézus: Nem, egy ember is a földön megbocsáthatja a bűnöket s hogy ezt megtudjátok, a beteg meggyógyítását, mind külső bizonyosságot nyujtom. Amidőn ezt az emberek látták — Mt. 9₆ szerint — dicsőítik az Istent, aki oly hatalmat adott τοῖς ἀνθρώποις = az embereknek, tehát nem a Messiásnak!

Lietzmann és társai Mt. 9₈-ra fektetik a fősúlyt, ahol kifejezetten ez áll: az embereknek, tehát nem a Messiásnak; így tehát teljesen megfelelő értelme van Mt. 9₆-nak is s a paralelleknek is az általuk ajánlott fordítással: egy ember, vagy az ember. „Az embereknek“ (Mt 9₈) kifejezés Mk. és Lk.-nál nem fordul elő, tehát ebből az tűnik ki, hogy az esemény elbeszélésénél nem azon van a fősúly s miután Mt-nál egymagában áll e kifejezés, ott kell az összefüggéshez való viszonyát megállapítanunk.

Mi az az ἐξουσία? A bűnök megbocsátásának joga-e? Vagy a gyógyítás csodás isteni ereje? Akármelyikre gondolunk is, vagy ha mindkettőt egyszerre értjük is, sem a népről, sem a pharisäusokról, sem az írástudókról, sem magáról Jézusról föl tehető, hogy akár az egyik, akár a másik tulajdoniságot általánosnak, minden emberre kiterjedőnek gondolták volna. A bűnök megbocsátása a zsidóság szerint isteni előjog volt s Jézus ez előjogot nem minden ember számára, hanem saját maga számára tartotta fent, a mit a gutaütött meggyógyításával akart bebizonyítani. Hogy a csoda gyógyítást sem tartotta a nép maga sem általánosnak; mutatja az ámulat és csodálat, melylyel dicsőíték az Istent.

Weisz Ján és Meyer A. is beösméri, hogy nem minden ember rendelkezik a hatalommal, hanem „az ember“ ő. A τοῖς ἀνθρώποις kifejezésre Fiebig azt jegyzi meg (64-ik lap), hogy a nép a „barenásá“-t tévesen, mint kollektivumot, értette Jézus önjelzése helyett. Feine (Neutest. Theol. 134 lap) szerint a nép hiányos értelme azon akad meg, hogy embernek ily hatalom adatott. Megemlítjük még Schmiedel értelmezését (Prot. M. Heft 1898. 8-ik füzet 299 lap), mely szerint τοῖς ἀνθρώποις = dat. commodi, tehát az emberek javára.

Az elbeszélés összefüggéséből az tűnik ki, hogy nem az az eset forog fent, miként Jézus magát az emberiség genusa alá vonja, hanem messiási praedicatumokat, isteni jogokat vesz igénybe, mert ő a dánieli égi lény emberi megjelenésben. S míg a nép az utóbbi megjelenésen csüng bámulatában s népies felfogással és beszédmóddal s „Egy“-nek adott jog általánosításával

„az embereknek“ kifejezést használja, addig Jézus „az Emberfia“ s „ember“ kifejezést kétségtelenül nem általános értelemben, hanem önjelzésül és pedig messiási értelemben használja.

E jelenet is Jézusra vall. Inkább hatalmas tényekre mutat rá, mint kijelent. Hallgatóra bizza a helyes értelem eltalálását. Hogy Jézus ezzel a ténynyel is messiási öntudatának akart kifejezést adni, illetve, messiási voltát bizonyítani, világos. De hogy a pharisäusok és irástudók megértették-e, vagy Jézus célzata nyomtalanul suhant át ösmeretükön, kétséges.

III. Mt. 8₂₀ = Lk. 9₅₈. A rókáknak barlangjuk van... de „az ember“-nek nincs hová fejét lehajtania. Wellhausen szerint Jézus itt „ember“-nek nevezte magát. Ugyanígy vélekedik Meyer e helyre vonatkozólag, míg a többi helyre vonatkozólag nem ily értelemben veszi a barenásá kifejezést.

De „az ember“-nek nincs hová fejét lehajtania. Az „ember“ szó tehát az „én“ (אני) helyett áll, az állat és ember közt levő ellentét által indokolva. Hogy a lakás tekintetében ily ellentét volna az ember és állat közt, ha még oly kultúra nélkül való emberről volna is szó, elfogadhatatlan. Egy eset nem általánosítható.

Wellhausen s a görög szöveg a determinált „az ember“ kifejezést alkalmazza, Meyer az indeterminált alakot: egy ember (a milyen én...) Lietzmann körülírja: a rókáknak barlangjuk van... de előfordul, hogy az embernek nincs hová fejét lehajtania (t. i. a mint rajtam látható).

Meyer hivatkozik héber analogiákra: Jób. 16₂₁, 3₂₃. Amott a parallelismus miatt áll: az emberfia. Ewald itt אִישׁ-t olvas (= között helyett.) Ezzel a conjuncturával oszlatja el a nehézséget. Emitt pedig relativ mondat kapcsolódik „férfi“ szóhoz. Mt. 8₂₀-ban azonban sem a parallelismus, sem az „ember“-hez fűződő relativ mondat nem fordul elő.

Mesterkéntnek s erőltetettnek kell tehát tartanunk az „ember“ szó behelyezését „az Emberfia“ helyett. Az összefüggés más értelmet nem enged meg, csakis azt, hogy a barenásá-t Jézusra értsük, melyet ő mint önjelzést használt. Nagyon találóan áll ott „az Emberfia“ kifezés (Weiss Ján. Predigt. Jesu. 53-ik lap) azon ellentétnél fogva, melyben az itt kifejezésre juttatott alacsony sors az ő messiási méltóságával áll.

Fiebig itt is hangoztatja (64-ik lap), hogy Jézus kifejezése másként is értelmezhető volt.

IV. Mt. 11₁₈; Lk. 7₃₄. Eljött az ember, aki eszik és iszik stb. Meyer Jób 3₂₃ analogiájára így fordít: jött valaki, aki eszik és iszik. Tehát az indeterminált barenást alkalmazza, s amennyiben ehhez itt relativ mondat fűződik, az analogia találób, mint a 3-ik pont alatt említett esetben. Lietzmann úgy véli, hogy itt nem „barenás“ hanem אִישׁ-en állott s keresztelő Jánossal való ellentét indokolta a messiási $\epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\epsilon\tau\omicron\varsigma$ τοῦ ἀνθρώπου alkalmazását.

Ha az összefüggést megvizsgáljuk, kétségtelennek találjuk, hogy itt Jézus ker. Jánossal hasonlítja össze magát. Ez az össze-

függés világos. Jezus önmagáról beszél. Kollektív értelemben tehát a barenása nem állhat. Az indeterminált barnás = „valaki“ értelmében még csak megengedhető volna az összefüggésből kiszakítva. De ily összefüggésben nem alkalmas Jézus személyének kiemelésére; Jézus önjelzésére kell tehát itt gondolnunk kizárólag. Tehát amit Meyer és Lietzmann téves felfogásnak neveznek, az a helyes. Így tehát nem a Meyer indeterminált „barerás“-a, hanem a determinált „barenása“ állott itt s szolgált „az Emberfia“ alkalmazásának alapjául. De még ebben az esetben is, ha ܢܢ állott, azon ellentét, mely Jézus és ker. János közt volt, az evangelistát, vagy még elődjét arra indította, hogy a messiási jelzést alkalmazza, ha messiási tulajdonságok nem mondatnak is róla.

Egyébként e helyről fentebb is megemlékeztünk, mint a melyben épen ugy miként Mk. 2₂₇₋₂₈-ban az egyszerű $\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omega\varsigma$ és az összetett: $\bar{\omega}$ $\nu\bar{\iota}\bar{\epsilon}\varsigma$ $\tau\omega\delta$ $\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omega\varsigma$ kifejezések közvetlen egymás mellett állanak. Szerintem már ez a körülmény kizárja azt, hogy fordítási hibáról, vagy téves értelmezésről lehessen szó. E körülmény a kényszer erejével hat azon irányban, hogy az arámban is kétféle alakot vegyünk föl, az egyszerű enás(á) s az összetett barenás(á) alakot. Fiebieg nyelvi kutatásai ezt a felfogást igazolják is (59—60 lapot); Dan. 7₄ és 7₁₃-ban szintén mindkét alakot megtalálják; s a LXX. is egy pár adat kivételével — e körülményt mint analogiát hozhatjuk föl, — az egyszerű ádám szót az $\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omega\varsigma$ görög szóval, ben ádám-ot pedig $\nu\bar{\iota}\bar{\epsilon}\varsigma$ $\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omega\varsigma$ kifejezéssel adja vissza.

Amennyiben pedig az összetett alaknak is fogalmilag ugyanazon jelentése lehetett és volt, mint az egyszerű alaknak, e kétőnek felcserélésétől, félreértésétől Dán. 7₁₃ alapján a barenása összetett alaknak kifejlődött messiási értelmezése megóvta az evangelistákat s a hallgatókat. Az összetett alak úgyszólván kizárólag a messiási értelmezés számára volt fentartva s Jézus e kifejezést a maga személye számára kötötte le, ezért használta oly előszeretettel, úgyszólván kizárólag ő, az evangéliumok bizonyossága szerint.

Van azonban még egy hely a synopticusoknál, mely a legnagyobb valószínűség szerint Lietzmann és társai felfogásának leginkább kedvezni látszik. Lássuk tehát végül ezt.

V. Mk. 2₂₈ = Mt. 12₈ = Lk. 6₅. A szombat lön az emberért, nem az ember a szombatért, annak okáért „az ember“ a szombatnak is ura. Ha ugyanis a praemissában „ember“-ről van szó, ugy a conclusióban is „az ember“nek kell állania, ha helyes a conclusio.

Nincs kizárva, sőt nagyon valószínű, hogy Jézus valamikor nyilatkozott úgy, mint Mk. 2₂₇ tartalmazza. Ámde ez sem Mt.-nál, sem Lk.-nál nem fordul elő. Mk. prioritását föltéve talán azért, mert megütköznek annak tartalmán. A D. codex nyomán Bousset (Jesu Predigt. 111.) törli is azt.

Mt. 5₁₇: 33-48; Mk. 2₂₃ — 3₆; 7₁₋₂₃; 10₁₋₁₂ nem a törvény eltörlésére jött Jézus, hanem annak betöltésére. Az embereknek pedig teljes szabadalmat adni a szombat felett, mi más, mint a törvény e rendelkezésének érvénytelenítése. Ezt tehát Jézus nem akarta. Az „Emberfia“ szót mindhárom evangélista említi, melynek közvetlen közelségében kétszer fordul elő az egyszerű *ἀνθρώπος* szó. Fordítási hiba, téves értelmezés kizárt dolog.

Ki a megtámadott? Bárha a tanítványok szakgatják szombat napon a kalászokat, felelősségre Jézust vonják a pharisäusok. Figyelembe veendő mind a háromnál az „is“ kötőszó. Jézus a szombatnak is ura. Messiási jogokat vesz itt is igénybe Jézus tekintet nélkül arra, hogy a pharisäusok elismerik-e, vagy sem ezen igényét.

S Jézus ezen nyilatkozata a philippi-cäsarieai messiási proklamatio előtt történt.

***

Ezen fejtegetésünk eredményeként megállapíthatjuk tehát a következőket: A legtermészetesebb s a legközvetlenebb összefüggés rovására esik az „ember“, tehát az arám „barenásá“ alkalmazása, mely mesterkéltsé, sőt erőszakos értelmezésre vezet. Esetleg ha itt-ott megvan a barenásá jelentése s ezzel való magyarázat érdekes színben tünteti föl az illető szentírási helyeket, de annak használata sehohsem nélkülözhetetlen s elengedhetetlen feltétel. Föltétlen Jézusra vonatkozik e kifejezés és pedig messiási értelemben, melyet Jézus Dán. 7₁₃-nak messiási értelemben való magyarázata s Énok könyvének nyelvhasználata alapján már mint messiási címet talált és alkalmazott. Lietzmann „Der Weltheiland 1909“ c. művében vissza is vonta azon állítását, hogy a „barnás“, mint messiási cím, nyelvi képtelenség. Fentebb említettük, hogy Wellhausen is megengedte (Skizzen u. Vorarbeiten 1909), hogy a „barenásá“ már az arámban némely helyen a Messiást jelentette.

Az arám értéke tehát tul nem becsülhető. El kell azonban fogadnunk a nyelvi kutatások azon eredményét, hogy a „bar“ szó a „barenásá“ compositumban elvesztvén jelentőségét, a fiúság fogalma abban kifejezésre nem talál, mely körülmény a magyarban „az Emberfia“ szerintem helyesebb alakkal való visszaadásra, fordításra vezet, éreztetni akarván ezen összevont fordítással s az eredeti fogalom fentartásával, hogy itt compositumról van szó.

Az arám kifejezés alkalmazása még inkább Dán. 7₁₃-hoz fűzte a kiindulási pontot, mely a mai alakjában szintén arámul irattatott, amely helyhez való utaláshoz indították a theologusokat már a synopticus evangéliumok apokalypticus — eschatologicus praedicatumai is, úgy hogy a mai theologiai felfogás úgyszólván kizárólag Dán. 7₁₃-al hozza összefüggésbe „az Emberfia“ kifejezést. (Viszont Gunbel Schöpfung und Chaos 1895 c. művében ó-babyloniai képzetekkel: ös ember). Tényleg a dánieli apokalypticus eschatologicus „Emberfia“ mindenütt megállja helyét az evan-

geliumokban, tehát ott is, ahol apokalpticus környezetétől, illetve praedicatumaitól külön válva, ennek az égi lénynek nélkülöznie, szenvednie kell földi megjelenési formájában.

Ilyen értelemben fordul elő e kifejezés János evangelistánál is, aki tudvalevőleg Jézus mivoltának, lényegének isteni oldalát törekszik kidomborítani. Ehhez képest Ján 5₂₇ értelme nem az, hogy Jézus ítélheti meg az embereket legjogosabban, mert ő is egy ember fia, hanem mert ő ama dánieli „Emberfia“, ama égi lény s világbíró. A messiási értelmet az ἐξουσίαν ἔδωκεν kifejezés hozza magával.

Ha azonban „az Emberfia“ értelme ez, úgy Jézus azzal nem a maga emberi természetét akarta kifejezésre juttatni, hanem messiási igényét még pedig már Péter proklamációja előtt. Természetesen meg volt az oka Jézusnak arra, hogy ezt a nevet használja kiváltképen. A Messiás fogalmát ki akarta emelni a nemzeti váradalmak korlátai közül. Hiszen a Messiás s a Dávid fia elnevezés — ha szabad így szólanom — csak forradalmi jellegű lett volna Jézus korában. „Az Emberfia“ általános, egyetemleges fogalmával megütközés, ellenszenv ébresztése nélkül fejezhette ki messiási igényét s mivoltát.

Jézusra nézve is a dánieli alak a kiindulási pont, de ennek tartalmát bővíti a szenvedés, halál, föltámadás, tehát a szenvedés után nyerendő megdicsőülés fogalmával, úgy, hogy „az Emberfia“ ama dicsősége reá nézve még eljövendő. Hite oly erős, hogy földi, gyarló, testi megjelenésében, szenvedései, bilincsei közt is ennek tudja magát. (Mt. 26₆₄; Mk. 14₆₂).

De viszont ha a dánieli barenása fogalmát bővíti is az előbb nagy vonásokban említett képzetekkel, de hagy is abból el. Nevezetesen annak particularismusát, mert hiszen célja egyetemes, Isten országa universalismusa ezt követelte.

Ezek után röviden még csak azt említem meg, amit fejtegetésemben már ismertettem, hogy céltévesztett dolog „az Emberfia“ értelmét analytical módszerrel megállapítani, mert ez a syntheticai módszer feladata.

Juhász László.